

**Ал-Форобий номидаги Қозоқ давлат миллий университети докторанти
Хамидулла Тожиевнинг “Қозоқ-ўзбек халқлари адабиётида диний ва
маърифий ғояларнинг ўзига хос хусусиятлари (XIX-XX аср бошлари)”
мавзуудаги докторлик (PhD) диссертациясига**

ТАҚРИЗ

Қозоғистонлик таникли адабиётшунос олим филология фанлари номзоди Тўрали Хидир билан ҳамкорликда раҳбарлик килганимиз тадқикотчи Ҳамидулла Тожиевнинг “Қозоқ-ўзбек халқлари адабиётида диний ва маърифий ғояларнинг ўзига хос хусусиятлари (XIX-XX аср бошлари)” мавзуудаги илмий тадқикот ишининг мавзуси мақсадга мувоғик танланган бўлиб, илмий жиҳатдан долзарб ҳисобланади. Зоро, мазкур мавзу бўйича бугунга кадар Қозоғистонда ҳам Ўзбекистонда ҳам монографик планда яхлит илмий тадқикот олиб борилмаган.

Биринчи бобда тадқикотчи XIX аср ва XX аср бошидаги қозоқ-ўзбек халкларининг сиёсий-ижтимоий, маданий-диний ҳаётига тўхталиб, кенг обзор беради. Бу даврда фаолият кўрсатган ва мавжуд бўлган сиёсий-ижтимоий, маданий-диний йўналишлардан баҳс юритади, улар орасидаги муштарак жиҳатларни қайд этади.

Маълумки, ушбу даврда миллатпарвар ва ватанпарвар зиёлилар катлами, хусусан, адабиёт вакиллари ўз ижодида чор ва шўро империализмига карши кураш ғояларини турли йўллар билан тараннум этганлар. Диссидентант мазкур асарлардан мавзуга доир фикр-ғояларни аниклаб топиб, ишга жалб этган ҳолда тахлил қилишга ҳаракат қиласди. Шунингдек, мазкур бобда туркий адабиётдаги диний-таълимий йўналишнинг генезисини, келиб чиқиш тарихини ёритиб беради.

Иккинчи бобда диний-таълимий характердаги адабий асарларнинг мағкуравий, тематик ва жанр хусусиятларига кенг тўхталади. Чунончи, асарларда иймон шартларининг ўзига хос хусусиятлари, бадиий адабиётда пайгамбарлар образи, киёмат масаласининг бадиий адабиётдаги ифодаси каби ўша давр адабиётида кенг ўрин олган масалаларга ўрин ажратилган.

АЛ-ФАРABI
КАЗАХСТАН
НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY
* * * * *
ШЫҒЫСТАНУ
ФАКУЛЬТЕТ

Учинчи боб қозок-ўзбек адабиётида ислом ва эҳсон масалалари талқинига бағишиланган бўлиб, боб шариат ва эҳсон масалаларининг талқинига доир икки фаслга ажратиб ўрганилган.

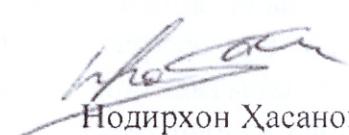
Ишнинг ютуклари шундан иборатки, тадқикотдаги қозок ва ўзбек адиларининг ижодий мавзулари муштарак мавзулар бўлиб, бу хусус айни пайтда икки қардош ҳалкнинг ягона манбадан озиқланиб келганлигини кўрсатади. Зоро, икки ҳалқ ҳам маърифат ва миллий озодлик курашларида жаҳолат, чор ва шўро истибодига қарши курашган эди. Шу жиҳатдан икки ҳалкнинг дарду кайғуси бир бўлганлиги, айни пайтда уларнинг ягона ғоя остида биргаликда ва ҳамжиҳат бўлганликларини кўрсатади.

Бобда тадқиқот обьекти сифатида иймон, ислом ва эҳсон дея мавзунинг учга ажратилиб ўрганилиши ҳам мақсадга мувофиқ бўлган. Чунки бу уч хусус дидактик адабиётда бир-бирини тўлдирувчи ва бир-бирига боғлик уч асосий хусусият саналади.

Ишда икки томонлама ютуқ кузатилади. Биринчisi, соф дидактик адабиёт вакилларидан энг асосийлари ўрганилган, иккинчisi эса айrim жадид адилар ижодидаги дидактик мерос тадқиқ этилган, мавзу доирасида таҳлилга тортилган. Мақсад ва вазифалар тўғри кўйилган ва ечишга харакат қилинган. Ишнинг илмий янгилиги мақсадга мувофиқ очиб берилган. Иш ўша даврнинг нафакат адабий, балки айни пайтда ижтимоий, сиёсий ва маънавий ҳаётини, ўша давр ижодкорларининг ижодий кайфиятини билиш ҳамда очиб бериш нуқтаи назаридан ҳам анча кўп маълумотни камраб олган. Хусусан, ўтиш даври бўлган 19 аср иккичи ярми ва 20 асрнинг ilk чорагидаги сиёсий, диний, ижтимоий, адабий ҳаётдаги кечинмаларга гувоҳ бўлиш мумкин.

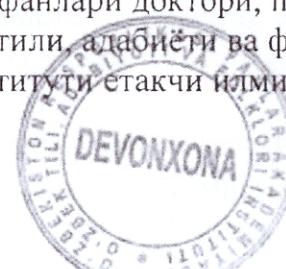
Албатта, ҳар бир тадқиқотда бўлганидек бу ишда ҳам айrim жузъий камчилик учрайди. Масалан, дидактик йўналишдаги адабиёт билан ирфоний йўналишдаги адабиётнинг фарқи ишда аник-тиник кўрсатиб берилмаган.

Хуллас, мазкур диссертацияни очик ҳимояга тавсия этиш мумкин, деб ўйлайман, хурмат билан

Нодирхон Ҳасанов

филология фанлари доктори, профессор
ЎзРФА Ўзбек тили, адабиёт ва фольклори
институти етакчи илмий ходими

15 СЕН 2021

Өзбек тілінен аударма

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ докторантты Хамидулла Таджиевтің «Қазақ және өзбек әдебиеттеріндегі діни ағартушылық идеялардың көркем бейнеленуі (XIX ғасыр – XX ғасыр басы)» тақырыбындағы докторлық (PhD) диссертациясына

ПКІР

Қазақстандық танымал әдебиетші ғалым, филология ғылымдарының кандидаты, доцент Төрәлі Қыдырмен бірге жетекшілік етіп отырған ізденуші Хамидулла Таджиевтің «Қазақ және өзбек әдебиеттеріндегі діни ағартушылық идеялардың көркем бейнеленуі (XIX ғасыр – XX ғасыр басы)» тақырыбындағы зерттеу жұмысы орынды таңдалған және ғылыми түрғыдан алғанда күніміздегі өзекті тақырыптардың бірі болып есептеледі. Өйткені, бүгінге дейін Қазақстанда да, Өзбекстанда да монографиялық деңгейде мұндай ғылыми зерттеу жұмысы жүргізілмеген.

Алғашқы тарауда зерттеуші XIX ғасыр мен XX ғасыр басындағы қазақ-өзбек халықтарының саяси-әлеуметтік, мәдени-діни өміріне тоқталып, мол деректерді ұсынады. Осы кезеңде көрініс берген саяси-әлеуметтік, мәдени-діни бағыттар жайлы сөз қозғап, олар арасындағы өзара ұқсастықтар мен ерекшеліктер жайлы тың мәліметтерді қамтыйған.

Аталған кезеңде ұлтжанды, отансүйгіш зиялды қауым өкілдерінің, әсіресе әдебиет өкілдері шығармаларында орыс отарлаушылығына қарсы идеялар түрлі жолдармен көрініс бергені белгілі. Диссертант міне, осы шығармалардан тақырыпқа қатысты идеяларды анықтап, зерттеу жұмысының бір бөлімі ретінде қарастырып, талдауға тырысқан. Сондай-ақ, алғашқы тарауда түркі халықтары тарихындағы ислами әдебиеттің генезисіне, қалыптасу тарихына қатысты тың деректер ұсынады.

Екінші тарауда діни-ағартушылық бағыттағы әдеби шығармалардың тақырыптық-идеялық және жанрлық ерекшеліктеріне кеңінен тоқталады. Атап айтқанда, ойшыл-ақындар туындыларында Иман шарттарының көрінісі, көркем әдебиеттегі пайғамбарлар бейнесі, қиямет қайым мәселелерінің көркем әдебиеттегі бейнеленуі сынды сол кезең әдебиетінде кеңінен орын алған мәселелерге орын берілген.

Үшінші тарау қазақ-өзбек әдебиетінде ислам және ихсан мәселелерін талдауға арналған және шаригат және ихсан мәселелері атты екі тараушаға бөлініп талданған.

Зерттеу жұмысының артықшылығы, қазақ және өзбек ақындарының шығармашылық ерекшеліктері мен ұқсастықтарын, әсіресе екі бауырлас халықтың да бір арнадан нәр алғандығын дәлелдейтін нақтылы фактілер молынан кездеседі. Шын мәнінде, екі халықтың да ағартушылық ой-санасы мен бір-біріне ұқсас тағдыры әсіресе жұмыста зерттеліп отырған орыс отарлауына қарсы қуресте екі халықтың да бір идея төнірегінде бірлескен тұстары зерттеуде айқын көрсетілген.

Тарауда зерттеу объектісі ретінде қарастырылып отырған иман, ислам, ихсан тақырыптарының арнайы түрде қаралуы жұмыстың көзделген мақсатқа қол жеткізуіне жол ашқан. Өйткені, бұл үш негіз дидактикалық

әдебиетте бір-бірін толықтырып отыратын, бір-біріне үнемі байланысты қаралуы тиіс болған негізгі түбір болып есептеледі.

Әрине, зерттеу жұмысының жеке тарауларындағы кемшін тұстар да кездеседі. Мысалы, дидактик әдебиет пен сопылық (ирфан) әдебиеттің өзіндік ерекшеліктері толық ашылмаған. Дегенмен, зерттеу жұмысының екі жақты ұтымды жағы көрініп отыр. Біріншісі, жұмыста шын мәнінде дидактик әдебиет өкілдерінің шығармалары зерттеу объектісі ретінде қарастырылған. Екіншісі, кейбір жәдид ағартушылары шығармашылығындағы дидактикалық әдеби мұралардың зерттеуге алынуы. Жұмыстың мақсаты мен міндеттері дұрыс қойылған және олардың шешімдері дұрыс қабылданған. Зерттеу жұмысы сол заманың әдеби өмірін ғана емес, саяси-әлеуметтік, рухани өміріндегі көптеген деректерді қамтыған. Өсіреле, XIX ғасыр мен XX ғасырдың алғашқы ширегіндегі саяси, діни, әлеуметтік, әдеби өмірге қатысты көптеген мәліметтерді алуға болады.

Корыта келе, диссиденттың зерттеу жұмысын қорғауға ұсынуға болады деп санаймын.

Қолы

Нодирхон Хасанов

Филология ғылымдарының докторы, профессор

Өзбекстан Республикасы Ғылым Академиясы, Өзбек тілі мен әдебиеті және фольклоры институтының аға ғылыми қызметкері

Мөр: айнала шетінде: Өзбекстан Республикасы Ғылым Академиясы, Өзбек тілі мен әдебиеті және фольклоры институты

Ортасында: кеңсе

Төртбұрышты мөр:

Айнала шетінде: Өзбекстан Республикасы Ғылым Академиясы, Өзбек тілі мен әдебиеті және фольклоры институты

Ортасында: Кадр бойынша жауапты маман

Қолы

ПАРАҚТЫҢ АРҒЫ ЖАҒЫНА
ҚАРАНЫЗ
СМ. НА ОБОРОТНОЙ СТОРОНЕ

